

صفرانبولی

پدیدآورنده (ها) : دنیز، شفاء الدین؛ فخری، حجت

ادیان، مذاهب و عرفان :: نشریه دانشنامه جهان اسلام :: جلد ۲۹ (شیفته - صفین)

صفحات : از ۶۹۷ تا ۶۹۸

آدرس ثابت : https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1821075

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۰۷/۱۹

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائهٔ مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه قوانین و مقررات استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

۱۹۹۵/۱۴۱۶؛ علی **محجوبی**، *جذور الحرکة الوطنیة التونسیة: ۱۹۰۴ـ۱۹۳۴*، تعریب عبدالحمید شابی، تونس ۱۹۹۹؛ طاهر **مناعی**، *المثقفون التونسیون و الحضارة الغربیة فی مابین الحربین العالمیتین: ۱۹۱۹ـ۱۹۳۹*، سوسه، تونس ۲۰۰۱؛

*EI*², s.v. "Ṣafar, Muḥammad al-Bashīr" (by P. Shinar).

/ **سعید باطنی** /

صَفْرانبولی، شهری کهن و شهرستانی (ایلچه‌ای) در استان (ایل) قره‌بوک[1]، در منطقهٔ قره‌دنیز، در شمال ترکیه. صفرانبولی در منطقهٔ قره‌دنیز غربی[2] (بخش غربی منطقهٔ دریای سیاه*)، در فاصلهٔ ۶۵ کیلومتری از دریا و هشتکیلومتری از مرکز استان قره‌بوک، در دو طرف درّه‌ای تنگ و عمیق در مسیر رود گوموش‌دره[3] واقع شده‌است. این شهر که دارای دو نوع آب‌وهوای نواحی دریای سیاه و آناطولی داخلی[4] است، در اعصار کهن به مرکز اسکان بدل شد؛ البته شکل امروزی آن میراث‌دار دوران عثمانی است (اورال[5]، ص ۵؛ آیدین[6]، ص ۲ـ۳؛ *د.ا.د.ترک*، ذیل مادّه).

بخش نخست نام امروزی شهر، صفران (Safran)، برگرفته از نام گیاه زعفران است، چنان‌که در آسیای صغیر تا سالهای اخیر، فقط در این شهر زعفران تولید می‌شد (← آیدین، ص ۶، ۸؛ *د.ا.د.ترک*، همانجا). بخش دوم این نام، بولو (bolu)، نیز احتمالاً تحریفی از کلمهٔ لاتین polis (به معنی شهر) است (← *د.ا.د.ترک*، ذیل "Bolu"). بااین‌حال، ریشهٔ اولیهٔ نام صفرانبولی دقیقاً معلوم نیست. رمزی[7] در نتیجهٔ تحقیقات میدانی خود در صفرانبولی و اطراف آن در سدهٔ سیزدهم / نوزدهم، به‌سبب مشابهت واژه‌های هادریان[8] و صفران، بر احتمال یکی‌بودن صفرانبولی و هادریانوپلیس[9] در منطقهٔ باستانی پافلاگونیا[10] تأکید کرده و در ضمن، یکی‌بودن صفرانبولی و شهر گرمیا ـ تئودوریاس[11] مذکور در منابع قدیم را نیز محتمل دانسته‌است (← ص ۳۱۸، ۳۲۰؛ نیز ← مورتمان[12]، بخش ۱، ص ۲۵۳). البته بیشتر محققان بر این باورند که شهر دادیبره[13]، که نامش در منابع قرون وسطا ذکر شده، همان صفرانبولی است و ترکها این شهر را زالیفره[14] خوانده‌اند (← یازیجی‌زاده[15]، ص ۷۷۲؛ تاش[16]، ص ۱۹۹؛ *د.ا.د.ترک*، ذیل مادّه) که به نظریهٔ یکی‌بودن دادیبره و صفرانبولی قوّت می‌بخشد. بااین‌همه، بخش نخست نام امروزی شهر، یعنی زعفران / صفران، مناسبتی با واژهٔ زالیفره ندارد (*د.ا.د.ترک*، همانجا). صفرانبولی در دوره‌های متفاوت با نامهای مختلف ذکر شده‌است (← گور[17] و سوی‌کان[18]، ص ۵۵۳). این نام را در دوران پیش از عثمانیان برغلو می‌خوانده‌اند (← ابن‌بی‌بی، ص ۵، ۲۱۲). پس از آن، ابن‌بطوطه در ربع دوم سدهٔ هشتم (ج ۱، ص ۳۲۲) از این شهر با نام بُرلُو، و یازیجی‌زاده علی در سدهٔ نهم (همانجا) با نام بورگلو / بورگولو یاد کرده‌است. غیر از برلو و بورلو، در ادوار نخست حکومت عثمانی، این شهر را با نامهای اولوبرلو و طراقلی‌بُرلو / طراقلی‌بورلو نیز ذکر کرده‌اند (← عاشق‌پاشازاده، ص ۷۲؛ ابن‌بی‌بی، مقدمهٔ مشکور، ص صدوشصت‌وشش؛ سزن[19]، ص ۴۲۵؛ تاش، ص ۲۰۰ـ۲۰۱). حاجی‌خلیفه نخستین‌بار در سدهٔ یازدهم (ص ۶۵۳)، نام زعفران‌بورلو را برای این شهر به‌کار برده (نیز ← *د.ا.د.ترک*، همانجا) که این نام اخیر در منابع عثمانی به‌صورت زغفرانبولی و زغفرانبولی‌سی نیز به‌کار رفته‌است (برای نمونه ← نعیما، ج ۴، ص ۳۵؛ سامی، ذیل «زغفرانبولی»).

دربارهٔ تاریخ کهن صفرانبولی اطلاعی در دست نیست (تاش، ص ۱۹۹). احتمالاً قلعهٔ صفرانبولی (دادیبره) در اواخر دوران امپراتوری روم و اوایل دوران روم شرقی* ساخته شد (← *د.ا.د.ترک*، همانجا). دادیبره در ۵۹۲، پس از محاصرهٔ چهارماههٔ مسعود اول، پسر قلیچ‌ارسلان و حاکم آنکارا، تسلیم شد و سپس غیاث‌الدین کیخسرو اول در آنجا حکومت کرد (← ابن‌بی‌بی، ص ۵، ۳۱؛ اورال، ص ۳). قلعهٔ شهر صفرانبولی مدتی تحت ادارهٔ روم شرقی بود و در پی مرگ محمود غازان در ۷۰۳، سلیمان‌بیگ جانداراوغلو (← اسفندیار اوغوللری*) هم‌زمان با تصرف قسطمونی* در حدود ۷۰۹ آنجا را فتح کرد (← یازیجی‌زاده، ص ۷۷۰ـ۷۷۲؛ اورال؛ *د.ا.د.ترک*، همانجاها). ابن‌بطوطه در پی سفر به صفرانبولی در ۷۳۲، این شهر را قصبه‌ای کوچک بر فراز تپه وصف کرده که وی به مدرسهٔ واقع در پایین قلعه (مدرسهٔ سلیمان‌بیگ) رفته و با حاکم آنجا (علی‌بیگ، پسر سلیمان پادشاه)، دیدار کرده‌است (← ج ۱، ص ۳۲۲ـ۳۲۳).

دربارهٔ اینکه عثمانیان چه زمانی صفرانبولی را گرفتند تاریخ مشخصی ذکر نشده‌است. به احتمال، پس از آنکه بایزید اول* در نیمهٔ دوم دههٔ ۷۹۰ (۷۹۷ یا ۷۹۸) شهر را تصرف کرد، در پی نبرد آنکارا در ۸۰۴ بین بایزید اول و تیمور گورکان*، شهر دوباره

1. Karabük 2. Batı Karadeniz Bölgesi 3. Gümüşdere 4. İç Anadolu Bölgesi 5. Oral
6. Aydın 7. Ramsay 8. Hadrian 9. Hadrianopolis 10. Paphlagonya
11. Germia-Theodorias 12. Mordtmann 13. Dadybra/Dadibra 14. Zalifre 15. Yazıcızâde
16. Taş 17. Gür 18. Soykan 19. Sezen

www.noormags.ir

در حاکمیت جانداراوغوللری (اسفندیاراوغوللری) قرار گرفت. حاکمیت قطعی عثمانیان باید در زمان مراد دوم* و در پی جنگی که در ۸۲۶ روی داد، شکل گرفته باشد (← عاشق‌پاشازاده، ص ۷۲؛ گور و سوی‌کان، ص ۵۵۴؛ اورال، ص ۳ـ۴). این شهر در دوران حاکمیت عثمانیان بسیار رشد کرد و تقریباً از این زمان، از طراقلی‌بورلو (صفرانبولی) به‌عنوان شهر یاد شده، حتی دربارهٔ آن از تعبیر محروسه استفاده شده‌است که تعبیری ویژهٔ شهرهای بزرگ بود (تاش، ص ۲۰۲). طبق جدول مقایسه‌ای تاش در ۹۲۵، در صفرانبولی ۲۶۷ خانه (تقریباً جمعیتی برابر ۱٬۳۰۰ تن) وجود داشت. در ۹۷۶، تعداد خانه‌های شهر به ۶۰۴ (تقریباً جمعیتی برابر سه‌هزار تن) رسید (← ص ۲۰۵). این شهر در زمان حاجی‌خلیفه (سدهٔ یازدهم) دوازده محله، چهار مسجد و دو حمام داشت (← همانجا؛ نیز ← آق‌توره[1] و شن‌یاپیلی[2]، ص ۶۴). دربارهٔ صفرانبولی در سدهٔ دوازدهم اطلاعات زیادی در دست نیست، هرچند مشخص است که ساختار فیزیکی این شهر از سده‌های دهم تا سیزدهم تغییری نکرده‌است (د.ا.د.ترک، همانجا). به نوشتهٔ مورتمان در ۱۸۵۲/۱۲۶۸ (بخش ۱، ص ۲۵۳)، مسلمانان این شهر ۲٬۰۰۰ خانه و مسیحیان ۲۵۰ خانه داشته‌اند و مسیحیان آنجا به زبان ترکی سخن می‌گفتند. در اوایل سدهٔ چهاردهم، صفرانبولی مرکز قضایی با همین نام در سنجاق و ولایت قسطمونی بود (سامی، همانجا؛ کوئینه[3]، ج ۱، ص XVI). در ۱۳۱۵، در صفرانبولی ۲٬۶۸۴ تن مسیحی و ۵٬۴۸۸ تن مسلمان می‌زیسته‌اند و شهر دارای چند مسجدجامع، یک بازار و یک بیمارستان ویژهٔ بیماریهای عفونی بوده‌است (سامی؛ د.ا.د.ترک، همانجاها؛ برای اصناف گوناگون و منابع اقتصادی شهر در آن زمان ← آق‌توره و شن‌یاپیلی، ص ۶۷).

در دوران جمهوری ترکیه، صفرانبولی در ۱۳۰۶ش/۱۹۲۷ در استان زُنگولداق* قرار گرفت و در ۱۳۷۴ش/۱۹۹۵، با تشکیل استان قره‌بوک، یکی از شهرستانهای این استان شد (گور و سوی‌کان، همانجا؛ اورال، ص ۴، ۸). امروزه در صفرانبولی، که نام آن در ۱۳۷۳ش/۱۹۹۴ در فهرست میراث فرهنگی یونسکو[4] ثبت شده‌است (← گوکتاش کایا[5]، ص ۳۴۲)، دو نوع بافت شهری مشاهده می‌شود؛ به‌طوری‌که محله‌های جدیدتر باغلار و قران / قرانکوی دارای بافت امروزی‌اند، اما در بخش قدیم شهر بافت تاریخی حفظ شده‌است (د.ا.د.ترک، همانجا؛ نیز ← گور و سوی‌کان، همانجا؛ اورال، ص ۶ـ۷). در موزهٔ شهر صفرانبولی، که هیئت عالی یادواره‌ها[6] آن را ازجمله مکانهای تاریخی شهری تعیین کرده‌است، نزدیک به دوهزار خانه و کوشک یافت می‌شود (← گوکتاش کایا، همانجا). در ۱۳۹۶ش / ۲۰۱۷، جمعیت شهرستان صفرانبولی ۶۵٬۳۵۰ تن بوده‌است (اورال، ص ۷). در صفرانبولی نُه مسجد، اعم از مساجد جامع یا محلی، دو خانقاه، یک کاروانسرا و دو حمام تاریخی وجود دارد که بیشتر متعلق به سده‌های دهم تا سیزدهم‌اند (← د.ا.د.ترک، همانجا؛ اورال، ص ۹ـ۱۰).

منابع: ابن‌بطوطه، *رحلة ابن‌بطوطة*، چاپ محمد عبدالمنعم عریان، بیروت ۱۹۸۷/۱۴۰۷؛ **ابن‌بی‌بی**، *اخبار سلاجقهٔ روم*، چاپ محمدجواد مشکور، تهران ۱۳۵۰ش؛ **حاجی‌خلیفه**، *جهان‌نما*، چاپ ابراهیم متفرقه، قسطنطنیه [استانبول] ۱۷۳۲/۱۱۴۵؛ **سامی؛ عاشق‌پاشازاده درویش احمد**، *عاشق‌پاشازاده تاریخی*، چاپ عالی‌بیگ، استانبول ۱۳۳۲، چاپ افست وست‌مید، انگلستان ۱۹۷۰؛ مصطفی **نعیما**، *تاریخ نعیما*، [استانبول] ۱۲۸۱ـ۱۲۸۳؛

Sevgi **Aktüre** and Tansı **Şenyapılı**, "Safranbolu'da mekânsal yapının gösterdiği nitelikler ve koruma önerilerinin düşündürdükleri", *Mimarlık Fakültesi dergisi*, vol.2, no.1 (bahar 1976); Elvan **Aydın**, "Safranbolu kültürü", lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, 2000; Vital **Cuinet**, *La Turquie d'Asie*, vol.1, Paris 1892; Lütfiye **Göktaş Kaya**, "Geleneksel kapı halka ve tokmakları: Safranbolu", *Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi*, vol. 6, no. 12 (2010); Durmuş **Gür** and A. Nazlı **Soykan**, "Safranbolu, Hagios Stephanos Manastırı (kilise, metropolithane, Inas Mektebi, Iskalion Mektebi)", *Journal of international social research*, vol.8, no.36 (Feb. 2015); A. D. **Mordtmann**, *Anatolien: Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859)*, ed. Franz Babinger, Hannover 1925; Şerife **Oral**, "Safranbolu efsaneleri ve memoratları üzerine bir araştırma", yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018; W. M. **Ramsay**, *The historical geography of Asia Minor*, Amsterdam 1962; Tahir **Sezen**, *Osmanlı yer adları*, Ankara 2006; Kenan Ziya **Taş**, "16. yüzyılda Safranbolu idari yapısı ve vakıfları", *Tarih araştırmaları dergisi*, vol.18, no.29 (1996); *TDVİA*, s.vv. "Bolu" (by Cengiz Orhonlu), "Safranbolu" (by Feridun Emecen); **Yazıcızâde ʿAlī**, *Selçuk-nāme*, ed. Abdullah Bakır, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

/ **شفاءالدین دنیز** /

1. Aktüre 2. Şenyapılı 3. Cuinet 4. Unesco 5. Göktaş Kaya
6. Anıtlar Yüksek Kurulu

www.noormags.ir